

Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України
відділ історії зарубіжної філософії
сектор історії східної філософії

26 березня 2019, 16:00
к. 327

СЕМІНАР ДОСЛІДНИКІВ СХІДНИХ ФІЛОСОФІЙ

Засідання СХІХ

**Тема засідання:
«Тибетський буддизм та наука:
вчення Калачакри»**

Доповідач:

Олена Калантарова,
магістр прикладної математики,
аспірант Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди,
почесний доктор тибетських наук
при Європейській Академії Тибетської Медицини
та Йоги (ЕАТМУ, Латвія)

ЗАПРОШУЄМО УСІХ ЗАЦІКАВЛЕНИХ!

Див.:

www.tdsf.kiev.ua/

http://community.livejournal.com/ukr_asia_philos

<http://www.facebook.com/OrientalPhilosophiesSeminarKyivUkraine>

ТЕЗИ

1. Вступ.

Вже більше тридцяти років триває діалог між буддизмом та західною академічною думкою, ініційований Далай Ламою XIV. І ми бачимо які плоди приніс цей діалог (зокрема, розвиток споглядальних нейронаук) та його можливі перспективи, які, перш за все, відкривають цілий спектр буддійських наук, зокрема прикладних наук. Саме тому ми звернемося до традиційної буддійської медичної науки та архаїчної астрономії, зосередившись на їхній тибетській версії, тобто в межах буддизму ваджраяни. Підґрунтям цих прикладних наук виступає вчення про час Дюкор (на санскриті - Калачакра). Досліджуючи його історичний та історіографічний, релігійний та науковий аспекти, ми дедалі більше переконуємося в оригінальності його концептуальних підходів та в прихованій в ньому філософській рефлексії. А спрямувавши увагу на його архаїчні астрономо-астрологічні і алхімічно-медичні ідеї та їхнє втілення в прикладних буддійських науках, ми фіксуємо не тільки спроби буддистів розробити аналітичні методи структурної подібності в побудові моделі феноменального світу, але й реалізувати на практиці інтеграцію індивідуального досвіду у всезагальний соціально-культурний контекст. І познайомившись з сучасними студіями вчення Дюкор (Калачакри), ми зауважуємо на можливих перспективах його активного залучення для конструктивного розвитку діалогу західної науки з буддійською думкою.

2. Буддійські науки крізь призму тибето-буддійської традиції.

Для початку ознайомимося з буддійськими науками.

Науками в буддійській традиції називають 10 традиційних дисциплін (*rig gnas*, рiгнe): 5 великих (основних) та 5 малих (допоміжних).

До 5 основних (*rig gnas che ba lnga*) належать: ремесла, медицина, тобто наука про зцілення (*gso rig pa*, Сорiг), граматики, логіка та буддійська внутрішня наука (*nang don rig pa*).

До 5 малих (*rig gnas chung ba lnga*) належать: поетика, метрика, лексикографія, драматичне мистецтво та наука про зірки (*skar rtsis*, Карцi).

Походження такого розподілу наук достеменно невідомо, але дослідники наполягають на його індійському корінні, спираючись на посилення авторитетних апологетичних дослідників (перш за все таких лам, як: Сак'я Пандіта (XII-XIII ст.), Будон Рінчендуб (XIII-XIV ст.) та Кхедуб Дже (XIV-XV ст.)), на тексти Асанги («Йогачарабхумі») та Майтреї («Махаянасутра аламкара») (IV-V ст.), в яких згадується про основні буддійські науки (Е. Ю. Харькова).

Перше питання, яке логічно виникає – чи можна дійсно назвати ці дисципліни науками в західному розумінні цього слова. Стан речей нагадує проблему застосування терміну *буддійська філософія* – так, це філософія, але в своєму власному розумінні філософії. Таке відбувається і з застосуванням терміну *буддійські науки* – це науки у власному розумінні цього слова. І це підтверджують, принаймні, одна з 5 великих наук (*nang don rig pa*), до вивчення якої допускаються лише буддисти, та 2 прикладні науки (*sorig* та *karci*), які ґрунтуються на тантричному вченні Колеса Часу (*dus 'khor*, Дюкор). Але попри той факт, що тантричні вчення вимагають певних посвят, дозволів та обітниць, що відверто свідчать про традиційну езотеричність цих знань, в європейському розумінні цього слова, нам не варто вдаватися до скоростиглих висновків, ліпше спробувати розібратися в суті цих посвят (клятва Гіппократа та традиція використовувати в професійній лексиці латину, наприклад, не робить медиків езотеричною сектою). І тоді відразу впадає в око етична складова буддійської тантри: перш ніж отримати знання про те, як оволодіти силою дії, треба розвинути в собі протидію, тобто певну протиотруту від залежності від практики. І в основі цієї концепції антидоту лежить вчення про *порожнечу*.

І оскільки наше дослідження зосереджено на студіях доктрини Колеса Часу (тиб. – Дюкор, на санскр. - *Калачакра*), ми свідомо звужуємо коло буддійських наук до двох, які спираються на його світоглядну позицію – це і є буддійські науки про зцілення *sorig* та про зірки *karci*.

3. Вчення тибетського буддизму – Дюкор (Калачакра)

Вчення Дюкор – це доктрина часу. Воно спрямоване на усвідомлення ролі категорії *часу* у розумінні ключових питань буття, та має три основних аспекти: теоретичний (буддійська космологія), практичний (багаторівнева психотехніка впорядкування потоку свідомості), прикладний (підґрунтя для буддійських наук).

Отже, варто брати до уваги, що вчення Дюкор пропонує власну космологічну ідею, тобто певну модель феноменального світу, в межах якої можна спостерігати зв'язки між культурно-історичною і природньою дійсністю, тому що визнає існування безпосереднього зв'язку та взаємовпливу Макро- та Мікрокосму.

Теоретично, аналіз відмінностей космологічних ідей тантричного вчення про *час* Калачакри від Абхидгарми та вчення Дзогчен, провів засновник позасектантської буддійської течії *ріме* Джамгон Конгтрул Ладро Та'є у ХІХ ст., який констатував різні рівні усвідомлення, на яких відбувається побудова концепцій цих космологій: один Всесвіт складається з певної кількості світових систем, друга – з їхньої безмежної кількості, а остання – є не що інше, ніж гра повного та чистого усвідомлення (*rigpa*) кожної живої істоти. І хоча

вони зображують різні підходи, вони не протистоять одна одній, а навпаки, вміщують одна одну (довільний переклад цитати з книги автора «Myriad Worlds: The Treasury of Knowledge. Book 1»).

Але не тільки апологетичні, але й академічні дослідники називають Калачакру великою **метафізичною системою**, вказуючи при цьому на її мету – створити «буддійський еквівалент об'єднуючої теорії, що могла б забезпечити пояснення паралельним чином структури та роботи всесвіту, атомів, людського тіла та досвід переродження.» (О. Берзін)

Згідно вченню, просторово-часовий континуум (ПВК), має три рівні: Зовнішній цикл Часу, Внутрішній та Інший, які, між тим, мають спільний центр.

Зовнішнє Колесо Часу (ЗКЧ): це і є символ Макрокосму, тобто нашого спільного простору життя. Цикл його існування пов'язаний з зовнішнім природним періодичним процесом обертання небосхилу. Шкала розрахунку цього зовнішнього часу твориться безперервним рухом планет, які стають на кшталт годинникових стрілок: 7 видимих та одна невидима, три з котрих стають визначальними – Сонце (визначає рік, день, годину), Місяць (визначає місяць), Юпітер (визначає фазу 12-річного циклу). Підрахунки часу ведуться згідно правилам *кариці* – в перекладі з тиб. «підрахунки зірок». Це ЗКЧ віддзеркалює стан умовно зовнішніх обставин життя.

Внутрішнє Колесо Часу (ВКЧ): це символ Мікрокосму, тобто нашого індивідуального простору життя. Цикл його існування пов'язаний з внутрішнім природним періодичним процесом циркуляції речовин в нашому тілі (враховуючи електрохімічні процеси ЦНС, які супроводжують лабільність нашої психіки), що провокує пульсація серця. ВКЧ, теоретично, редукує усі речовини до 5 великих *першоелементів*, які циркулюють у нашому індивідуальному просторі. Підрахунки часу ведуться згідно правилам *нагці* (*джунці*) – в перекладі з тиб. «підрахунки елементів». Це ВКЧ віддзеркалює стан умовно внутрішніх обставин життя.

Інше Колесо Часу (ІКЧ)¹: воно пов'язано з позамежним часом, з центром коловороту, в який проектується вісь Колеса Часу і де *час* втрачає звичні нам сенси. ІКЧ ще називають трансформуючим або змінним. Це центр, з якого виходять первинні поштовхи буття, що розбігаються сферичною хвилею в усіх напрямках. Ці первинні поштовхи, в Колесі Часу, асоціюються з «чистими» вільними від концепцій звуками-складами, які називають *біджа-мантрами*, тобто «звуки-насіння, що звільняють розум». Тому практика ІКЧ використовує специфічні звукові формули, які в усвідомленому циклічному

¹ Назви ЗКЧ, ВКЧ, ІКЧ – загальноновживані західні терміни. В якості автентичних назв перших двох рівнів Калачакри можна використовувати словосполучення, які позначають відповідні розділи тантри:

I - 'jig rten (тиб. – «тимчасовий світ»), II - nang (тиб. – «індивідуальний світ»).

Що стосується інших розділів, то вони в сукупності змістовно відображають суть третього рівня (lus kyі mchog – тиб. «відмінний/благий стан»):

III - dbang (посвята), IV - sgrub thabs (метод виконання), V - mkhyen pa (вище знання).

повторенні (*джана-мантра*) складають основний метод досягнення вищого рівня практики тантри Колеса Часу. Таємна мантра, передача якої пов'язана з входженням у ІКЧ, дивним чином нагадує містичні підрахунки «висхідних звуків» в астрологічній системі *янгчар*.

По суті, вчення Колесо Часу – це доктрина циклічного плину *часу*, згідно якої *простір* існує в трьох вимірах *часу* (зовнішньому, внутрішньому, іншому); доктрина, яка дає теоретичні засади для практичної роботи з *часом*, зокрема вибудовує методологію подолання відцентрової сили шляхом спрямування уваги на силу доцентрову та шляхом заглиблення у чистоту самосприйняття. Мета – звільнення від коловороту *часу*.

Текстова традиція вчення Колесо Часу почалася в Індії в X ст. (з другою хвилею перекладів буддійських текстів тибетською), коли, згідно з переказами, воно повернулося з легендарної країни Шамбали. Від початку, вчення було частиною тих знань, що свого часу давав Будда Шак'ямуні царю Шамбали, та які той відвіз до себе в країну. Повернення Калачакри, в тому числі традицію її перекладів тибетською, описано в «Синьому літописі» (*deb ther sngon po*) Гой Лоцава Шоннупела (XIV-XV ст.).

Головними, тобто корінними, текстами вчення є *Калачакралагхутантратараджа*, та коментар до нього *Вімалапрабха*.

Структурно, основний текст вчення Калачакри складається з 5 розділів:

I. ЗКЧ

містить не тільки опис устрою Всесвіту, але й есхатологічний міф про легендарну країну блаженства Шамаблу та кінцеву битву з варварами її XXV імператора;

II. ВКЧ

містить теорію 5 першоелементів, опис їхньої циркуляції в індивідуальному просторі людини в залежності від циклу дихання, їхнє алхімічне перетворення шляхом використання «коштовних пігулок» (рінченів), опис ролі каналів, крапель (тігле), життєдайної сили (ла) під час смерті, переродження;

III. – V. ІКЧ

містять опис вступних практик (ньондро), ініціацій, обітниць, коментує важливість ретельного вибору тантричного вчителя, сутність тантричного поєднання методу та мудрості, 2 стадії тантричної медитації.

Також, вчення Дюкор має свою **іконографію**, що символічно відображає шлях практики вчення. Це мандала та ідам (див. мал. 1 та мал. 2). Мандала – схема просторово-часового континууму, який осягається в практиці. ідам – центральна фігура мандали, що символізує самоусвідомлений розум.

Семантично, практика вчення Калачакри полягає в специфічній **тантричній медитації**, яка складається з двох шаблів роботи з увагою та візуалізацією:

А. Стадія зародження (*bskyed rim*)

В. Стадія сполучення (*rdzogs rim*)

Традиційно, буддійські школи відносять вчення Калачакри до класу вищих тантр, за виключенням школи старих перекладів н'інгма.

4. Прикладні науки Карці (+Нагці+Янгчар) та Соріг

Що стосується безпосередньо самих прикладних наук, то можна відразу сказати, що тибетська медицина та тибетська астрономія щільно пов'язані одна з одною.

Наука про зірки *карці* відстежує закономірності циклічних змін всезагального *простору у часі*. Вона лежить в основі тибетського календаря, орієнтується на обертання небосхилу та вираховує дати початку нового року, затемнень, повні, молодика та культурно-релігійних свят. *Нагці* дає особисті уточнення для гармонізації індивідуального простору згідно циркуляції *першоелементів у часі*. *Янгчар*, один із найскладніших для раціонального обґрунтування напрямів тибетської архаїчної астрономії, дозволяє визначитися з особистою коригуючою звуковою формулою. Тибетська медицина *Соріг* займається алхімією створення натуральних пігулок, розробляючи не тільки рецепти, але і певні алгоритми їх приготування та використання, що зорієнтовані у *часі*.

Варто окремо зауважити, що й досі, традиційні астрономічні підрахунки ведуться архаїчними засобами, які, ясна річ, постійно вимагають враховувати похибки. Звісно, що в цьому є свої плюси та свої мінуси. Крім того, в межах тибето-буддійської традиції є різні системи астрономічних розрахунків. Самі наразі найпоширеніші – це традиції Цурпху (базується на коментарях до Калачакратантри, що написані в XIV ст.) та Пхугпа (заснована в XV ст.). І треба надати належне буддійським вченим, що вони вдавалися до спроб уніфікувати системи розрахунків різних буддійських шкіл (і доволі успішно), свідомством чого може слугувати масштабна робота, яка була ініційована Далай Ламою V в XVII ст.: під керівництвом державного діяча та вченого Десі Санг'є Г'яцо були складені великі збірні тексти з тибетської астрономо-астрології «Вайдур'я Карпо», «Вайдур'я Ясел», з тибетської медицини «Вайдур'я Онбо», та з історії тибетської медицини «Кхогбуг».

5. Висновки

Сучасні дослідження текстів Калачакри, а також конференції лінгвістів та круглі столи з проблем свідомості, свідчать про активний пошук спільної мови між буддизмом і наукою. І Дюкор-Калачакра, що балансує на межі

релігійно-філософської та наукової думки, може стати запорукою системного підходу до розкриття метафізичного потенціалу цього діалогу. Яскравим прикладом перспективності такого напрямку може слугувати книга Далай Лами XIV. «Science and Philosophy in the Indian Buddhist Classics, Vol. 1: The Physical World», де автор активно апелює до сучасних наукових теорій, та подвійний російськомовний переклад першого розділу Калачакри В.С. Диликової-Парфіонович (перший – літературний, другий – спеціальний).

Але головне, на що варто зважити, звертаючись до дослідження прикладних буддійських наук це їхня парадигмальна відмінність від західних (щонайменше, це стосується традиційних тибетських медицини та астрономії – які умовно можна назвати прикладними). Стисло всі зауваження можна об'єднати у такі три пункти:

- необхідно усвідомлювати особливості вчень традиційної буддійської тантри, зокрема, її етичної складової;
- необхідно виважено підходити до геоцентричної парадигми, яку покладено в основу буддійських прикладних наук;
- необхідно ретельно дослідити особливості тантричної медитації як методу не тільки практичної психології, але і практичної філософії, бо вона намагається відтворювати складні особисті процеси інтеграції власного досвіду, встановлення ідентичності, і навіть, «перезавантаження» смислів.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Мал. 1. Мандала Калачакри.

Мал. 2. Ідам Калачакри.

Мал. 3. Танкха Всесвітньої Черепахи, яка викривується в *нагці*.

